

»Maribor včeraj še morda nemški –
in nikdar več!«
**MAISTER IN PREVRAT
V MARIBORU**

Stari in novi državni most v Mariboru. Vir: SI PAM 1693, Zbirka fotografij in razglednic.

Slovar slovenskega knjižnega jezika ob geslu »prevrat« navaja, da gre za »veliko, hitro in navadno nasilno spremembo družbenega ali političnega življenja«. Če to definicijo prezrcalimo na dogajanje v Mariboru ob koncu velike vojne in v fokus postavimo ključnega slovenskega protagonista, Rudolfa Maistra, moramo ugotoviti, da so omenjene navedbe relativne. Kot je pred več kot dvema desetletjema ugotavljal mariborski zgodovinar dr. Bruno Hartman, je namreč mariborski prevrat primer, pri katerem hitrost pravzaprav ni bila ključna, saj se je sosledje dogodkov odvijalo prepočasi. V najširšem smislu je namreč prevratno obdobje zajemalo čas od Maistrovega prevzema vojaške oblasti v mestu (tj. 1. novembra 1918) pa vse do podpisa mirovne pogodbe v Saint-Germain-en-Layu v Parizu (tj. 10. septembra 1919), ko je bila odločena usoda Spodnje Štajerske. Dogajanje je torej trajalo več mesecev in je svoj epilog doseglo v opulentnih pariških dvoranah, kjer se je po veliki vojni zbrala svetovna diplomatska elita, ki je arbitrarno odločala o usodi narodov. Ko govorimo o mariborskem prevratu v ožjem smislu, pa v ospredje stopajo dogodki tik po »osamosvojitvi« oktobra 1918 in do »krvavega ponedeljka« januarja 1919, ki so kljub siceršnji diplomatski marginalnosti Slovence in Maribor vsaj za trenutek pahnili v fokus interesov mednarodne politike, Maistra pa naredili za njenega »enfant terrible«.

■ Dr. Gregor JENUŠ, *Arhiv Republike Slovenije*

Od vojaškega prevzema oblasti do razorožitve zelene garde

Slovenci so 29. oktobra 1918 dočakali več desetletij zeleno »osamosvojitve« izpod habsburške oblasti. Z razglasitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov se je odprlo novo poglavje narodne zgodovine. V Mariboru se je tako na dan razglasitve jugoslovanske države po eni strani širil optimizem, po drugi strani pa zaskrbljenost, saj sta oblast nad Spodnjo Štajersko na podlagi Wilsonove pravice do narodne samoodločbe razglasila dva naroda – nemško-avstrijski in slovenski. Že dan po slavnostni razglasitvi neodvisne južnoslovanske države (tj. 30. oktobra 1918) so se mariborske nemške oblasti soglasno izrekle, da »/.../ nemško mesto Maribor nikakor ne sme pripasti slovenskemu ozemlju«. Mesto Maribor s pripadajočo okolico so razglasile za nemško trdnjavo, ki naj bi pripadla na novo nastali državi Republiki nemški Avstriji. Pri tem pa je odločitev mariborskih nemških oblasti naletela na pasivnost slovenske politike – tako centralne v Ljubljani kot tudi lokalne v pristojnosti Narodnega sveta za Štajersko.

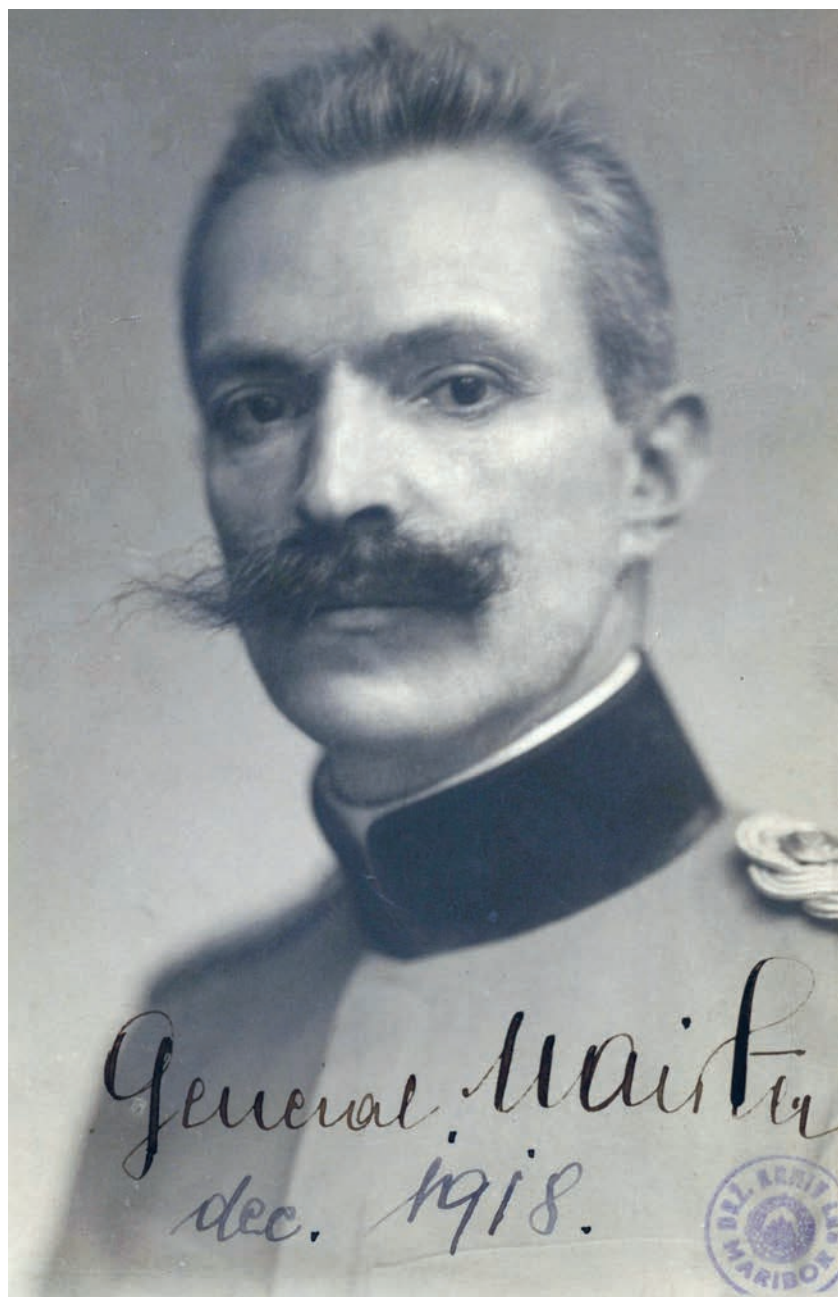
Maister ni bil pripravljen stati križem rok. Zoperstavil se je slovenski politični

Zadnji mariborski župan avstrijske dobe dr. Johann Schmiderer. Vir: SI PAM 1693, Zbirka fotografij in razglednic.

pasivnosti in je 1. novembra odrekel poslušnost poveljniku avstrijskih čet Antonu Holiku ter Maribor razglasil za jugoslovansko posest. Predsednik štajerskega narodnega sveta dr. Karel Verstovšek ga je še isti dan v mariborskem Narodnem domu povišal v generala in mu izročil vrhovno poveljstvo nad sicer maloštevilnim Narodnemu svetu podrejenim vojaštvom. Maister je dobil nalogo, da ukrene vse, kar je bilo potrebno za »/.../ ohranitev varnosti in premoženja prebivalstva«. Poslednjega avstrijskega župana dr. Johanna Schmidererja je obvestil o prevzemu vojaškega

” Slovenci so 29. oktobra 1918 dočakali več desetletij zeleno »osamosvojitve« izpod habsburške oblasti. Z razglasitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov se je odprlo novo poglavje narodne zgodovine. V Mariboru se je tako na dan razglasitve jugoslovanske države po eni strani širil optimizem, po drugi strani pa zaskrbljenost, saj sta oblast nad Spodnjo Štajersko na podlagi Wilsonove pravice do narodne samoodločbe razglasila dva naroda – nemško-avstrijski in slovenski.

Fotografija Rudolfa Maistra, posneta decembra 1918.
Vir: SI AS 1193, Ude Lojze, t. e. 58.

poveljstva nad Mariborom in ob tem ni skrival namere, da vzpostavi oblast na območjih vse do severne jezikovne meje.

V Mariboru je bilo v tem času zanimivo dvovladje. Politična oblast je bila trdno v nemških rokah, medtem ko je bila vojaška v rokah generala Maistra. Da bi zavarovali svojo oblast, so Nemci 2. novembra ustanovili mestno varnostno stražo (*zelena garda* ali nem. *Schutzwehr*). V tednih, ki so sledili, sta obe strani izvajali mobilizacijo in polnili svoje vrste. Maister je v ostrem vojaškem jeziku in ob grožnji z najostrejšimi kaznimi zapovedal mobilizacijo moških med 18. in 40. letom. Kljub številnim kritikam je Maistrova samovoljna akcija obrodila sadove. Na njegov mobilizacijski oklic se je odzvalo nekaj tisoč mož, ki so okrepili

slovenske bojne vrste. Prav to dejstvo pa je Maistru vlilo potrebno samozavest za izvedbo bliskovite razorožitve zelene garde v noči z 22. na 23. november. Maistrove sile so zasedle vse ključne strateške točke v mestu in prisilile nemške gardiste k umiku. S to vojaško akcijo se je Maister otresel nemške vojaške prisotnosti in si zagotovil popolno vojaško oblast.

Izgubljena priložnost posega po narodnostni meji

S to zmago mu je uspelo zlomiti moralo nemško-avstrijskih čet. Te so začele zapuščati Spodnjo Štajersko in se umikati severno od Lipnice. Maistrove vojaške sile so jim sledile in »osvobajale« ozemlja ob jezikovni meji. Pritisk na nemško-avstrijsko stran se je povečeval do te mere, da jo je Maister prisilil k pogajanju. 27. novembra je v Mariboru polkovnika graške vojne komande Rudolfa Passyja (pooblaščenca nemško-avstrijskega Odbora za javno blaginjo (nem. *Wohlfahrtsausschuss*) prepričal v podpis razmejitvene pogodbe, ki je za Slovence zelo ugodno zagotovila oblast nad ključnimi kraji na jezikovni meji na Štajerskem in omogočila zasedbo več krajev na Koroškem. Čeprav podpisana pogodba primarno ni urejala mejnih vprašanj, pa je predstavljala možno izhodišče demarkacijske črte med sprtima stranema na Štajerskem in Koroškem.

Vendar: iz brzojavk, ki sta si jih izmenjala dunajska in ljubljanska oblast, je razvidno, da uradna politika ni bila navdušena. Nemško-avstrijski državni vrh je dan po sprejetju zanj škodljive pogodbe (tj. 28. novembra) ostro protestiral pri ljubljanski narodni vladi, saj podpisnika nista imela pooblastil za sklenitev dogovorov. Ljubljanska narodna vlada pod vodstvom dr. Lovra Pogačnika je Dunaju pritrdila in zavrnila ratifikacijo sporne pogodbe s pričakovanjem, da bi ta postala izhodišče nadaljnjih pogajanj. Slovenska oblast se je ogradila od Maistrovih dejanj. Pogačnik je bil zaradi Maistrove samovolje očitno nejevoljen in je zahteval, da se ga pouči o njegovih pristojnostih. V njegovih očeh se je Maister kazal kot samodržec, ki ni upošteval navodil in je ravnal na lastno pest.

Rudolf Maister o umikajoči se avstro-ogrski vojski, novembra 1918

»Po cestah so se valili topništvo, konjenica in vozništvo. Cestni transporti, ki so imeli še svoje poveljnike in so bili preskrbljeni s kuhinjami in z živežem, so na poti domov v polnem redu prehodili 40 in tudi več km našega ozemlja na dan. Samim sebi prepuščeni oddelki pa so brez discipline in brez reda vihrali večinoma le do prve večje železniške postaje. Takih oddelkov so v mojem področju največ posrkali Maribor, Pragersko in Celje.

Cestni transporti so med potjo prodajali najrazličnejše predmete, ali pa jih zamenjavši, najrajši za živila. Kupci so bili kmetje in drugi ljudje od blizu in daleč, ki so zavohali lepo priliko. Pri teh kupčijah ni bilo treba nabitih mošenj. Za malo kron, za hlebec, ali tudi kos kruha so dajali lačni vojaki nahrbtnike, čevlje, perilo, hlače, bluže, celo plašče. Razpečavali so konjske odeje, sedla, konje, vozove in sploh vse, kar jim je na cesti oviralo pot. Pred Celjem in Mariborom so brž še vse, kar jim je ostalo, po slepi ceni prodali.

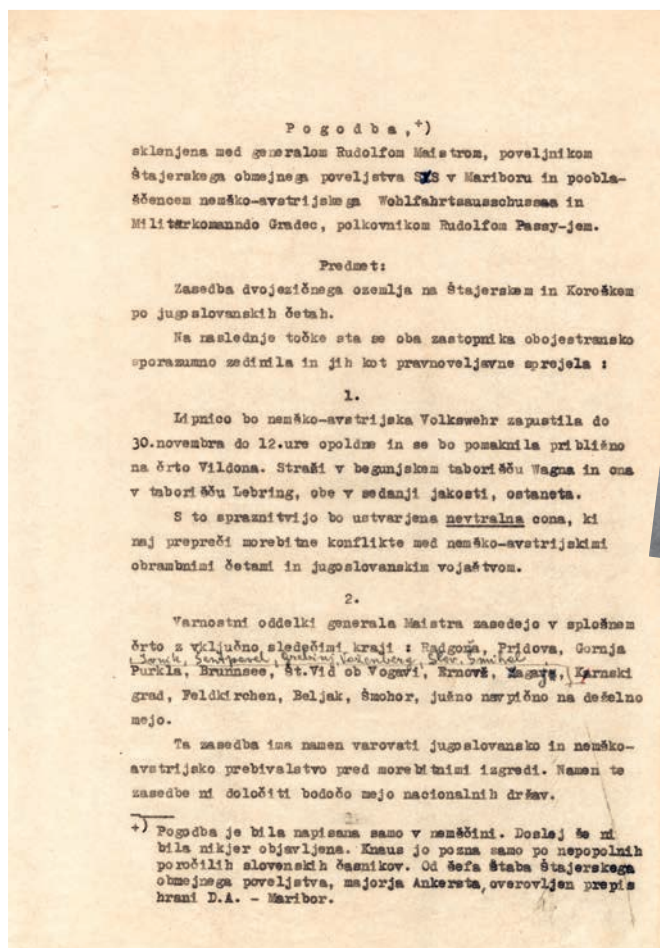
Ko so tam slednjič dočakali svoj vlak, so se že, preden se je ta ustavil, od vseh strani hkrati divje zapodili na vagono in med ruvanjem in trganjem zasedli še zadnji kotic na stopnicah, hodiščih, odbijačih in strehah, sploh, kjer je bila kaka opora za roko ali nogo, tako, da je ves vlak izginil v množici vojaštva in bil podoben veliki kosmati gosonici.

Vagoni prihajajočih vlakov pa so bili preobleženi, da ni mogel nihče več vanje ali nanje. V takih primerih se je vnel med čakalci za najmanjši prostorček boj do krvavega. Šibkejši so ostajali po ves dan in tudi dalj na postaji, dokler se jim ni posrečilo odriniti še šibkejših.

Ob cestah, kjer so se pomikali taki neredni transporti so se kmalu pojavile cele trope konj, ki so se klatili po polju in se posebno ponoči zaradi mraza zatekali v bližino. Nekaj so jih polovili kmetje. Precejšnje število pa jih je, vajenih vojaškega reda in nege, zaradi picle in še to slabe hrane in pomanjkanja vode oslabele in poginile.

Cestni transporti niso bili tako nasilni kakor železniški, ker so si med potjo lahko priskrbeli živil. Na srečo jih tudi ni bilo veliko.«

Rudolf Maister, Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu leta 1918, *Spominski zbornik*, Maribor 1979, str. 30–31. (Prvič objavljeno 1930.)

Razmejitevna pogodba, ki sta jo 27. novembra 1918 v Mariboru podpisala poveljnik Štajerskega obmejnega poveljstva SHS v Mariboru, general Rudolf Maister, in pooblaščenec nemško-avstrijskega Odbora za javno blaginjo (nem. *Wohlfahrtsausschuss*) in polkovnik graške vojne komande, polkovnik Rudolf Passy. Vir: SI AS 1193, Ude Lojze, t. e. 20.

Fotografija Rudolfa Maistra s člani ameriške misije v Mariboru januarja 1919. Vir: SI AS 1193, Ude Lojze, t. e. 58.

O železniških transportih in plenjenju ob prevratu, 1918

»V mariborskem okolišju so začeli transporti na železnici pleniti v noči med 31. oktobrom in 1. novembrom. V glavnem jim je bilo do živil. Ropali so po kolodvorskih skladiščih in polnih tovornih vagonih, tam, kjer so pač slutili hrano. Nobena zapora ni bila dosti trdna pred njimi, vse so razbili. Kar je bilo užitnega, so pojedli ali popili, ostalo razmetali. Prve dni po prevratu so bila tla obeh mariborskih kolodvorov s papirjem, krvavimi capami, z razbitimi zaboji, odpadki, utrtimi sodci, deskami, najrazličnejšim orožjem in drugimi rečmi tako pokrita, da noga ni zadela proste zemlje.

Ropalo se je vpricho železniških uradnikov in častnikov, ker prve dni novembra nismo imeli toliko zanesljivega vojaštva, da bi zastražili vse kar je bilo ropanja vrednega. Česar pa nismo zavarovali s strojnici ali vsaj z večjim številom pušk, je bilo izgubljeno. Plenilo se je na vseh postajah, kjer so dalj časa čakali transportni vojaki.

Veliko sta prestali pred vojaškimi transporti postaja in vas Pragersko. Tam je 1. novembra dopoldne madžarsko vojaštvo oplenilo polne tovarne vagona in kolodvorsko skladišče, se opilo z ugrabljenim žganjem, razgrajalo po kolodvoru in napadalo železniške in poštno uradnike. Mala kolodvorska straža pisani sodrgi ni bila kos. Popoldne so se pijanim divjakom pridružili okoličani. Pozno zvečer je telefoniral pragerski postajni načelnik v rez. Jurij Gratt (Nemec) po vojaško pomoč, ker je zvedel, da nameravajo izropati kolodvorsko restavracijo.«

Rudolf Maister, Vojaški transporti in naše Podravje ob prevratu leta 1918, *Spominski zbornik*, Maribor 1979, str. 30–31. (Prvič objavljeno 1930.)

Glavni trg v Mariboru. SI
PAM/1693, Zbirka fotografij
in razglednic.

Prevzem politične oblasti

»Maribor včeraj še morda nemški – in nikdar več! Na Maribor moramo Slovenci paziti, kakor na punčico v svojem očesu, ker je za nas največja postojanka.« To so besede predsednika Narodnega sveta za Štajersko in državnega poverjenika dr. Karla Verstovška, ki so bile izrečene 15. decembra na proslavi ob nastanku Kraljevine SHS. Iz njih je vel optimizem, da bo Maribor, predvojna nemška trdnjava, dejansko postal slovenski. Čeprav je vojaške temelje za doseg tega cilja Maister postavil že v novembru 1918, smo do odločnih političnih korakov morali počakati več kot dva meseca.

Zgodovinska primopredaja političnih poslov je stekla 2. januarja 1919. Maister naj bi tudi tukaj imel ključno vlogo. Župan dr. Schmiderer se je predaji poslov dr. Vilku Pfeiferju sprva izmikal, ko pa je zagledal Maistra, naj bi se »/.../ stari nemški župan s solzami v očeh vdal neizogibni usodi«. Maister si je namreč v tednih pred predajo poslov ustvaril sloves neizprosne generala. Potem ko so člani nove slovenske oblasti decembra 1918 prejeli grožnje s

smrtjo, se je Maister konec leta odločil, da je 21 uglednih nemških meščanov (politikov in trgovcev) interniral v domobranski vojašnici. Kot talci so z lastnim življenjem jamčili za red in mir. Seveda Maistrovo ravnanje ni ostalo brez posledic in protestov nemško-avstrijskih kot tudi slovenskih oblasti, ki so ukrep označili za pretiran. Maister ga je 10. januarja sicer preklical, a ga je bil pripravljen po potrebi ponoviti.

»Ostal je le bel sneg, prepojen s krvjo«

Kako zelo so eskalirali konfliktni odnosi v mestu, je pokazal dogodek 27. januarja 1919, ko se je Maribor zavil v črnino. Ob obisku študijske komisije ameriškega polkovnika Shermana Milesa je na Glavnem trgu prišlo do tragedije. »Na sredi Glavnega trga je obležalo več mrtvih in večje število ranjenih. Sneg je na mnogih mestih pobarvan s krvjo.« (*Slovenec*, 28. 1. 1919, str. 1).

Maribor je prišel na naslovnice časopisa in postal osrednja tema mednarodne politike. Za nemško-avstrijsko stran je bil »pokol«, kot so ga imenovali, dokaz

za slovensko vodstveno nesposobnost in nezrelost. General Maister in njegovi sodelavci pa so bili označeni za morilce nedolžnih ljudi.

Nemško-avstrijska politika je mednarodno odmevnost dogodkov izkoristila za pritisk na strokovne komisije in mednarodne delegacije v Parizu. V protestnih notah so izrazili zaskrbljenost nad dogodki in opozarjali na očitno grožnjo varnosti nemškega prebivalstva. Zahtevali so celo posredovanje antantnih sil in hitro rešitev mejnega vprašanja. A do tega je preteklo še več mesecev.

Zaključek

Krvavi dogodki v Mariboru so bili tragični vrhunec prevratne dobe. Slovence in Maribor so za trenutek pahnili v fokus mednarodne politike, a odločilnega učinka vendarle niso imeli. Pri določanju meja so težo namreč imeli interesi velesil in tajni dogovori. S trajanjem mirovne konference se je potrdil Maistrov strah, da se bodo morali Slovenci pri ozemelskih pridobitvah zaneesti na lastno pobudo, saj so bili dejansko le pogrešljivi kmetje na šahovnici velesil. ■

»Maister ni bil pripravljen stati križem rok. Zoperstaval se je slovenski politični pasivnosti in je 1. novembra odrekel poslušnost poveljniku avstrijskih čet Antonu Holiku ter Maribor razglasil za jugoslovansko posest.

Fotografija Rudolfa Maistra s člani ameriške misije v Mariboru januarja 1919. Vir: SI AS 1193, Ude Lojze, t. e. 58.

